Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution

Journal homepage: www.cir.ihu.ac.ir

A Civilizational Reappraisal of the Socio-Political Role of Women in the Thought of Martyr Grand Ayatollah Imam Khamenei

Mohammad Amin Mahdizadeh*[1] | Seyyed Majid Emami [2]

1. PhD Candidate, Researcher at the Kowsar Research Institute, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran. Email: ma.mahdizadeh@isu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. Email: s.m.emamy@isu.ac.ir

Volume info

Vol. 5
Series: 19
Autumn 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
18 November 2025
Revised:
31 January 2026
Accepted:
21 April 2026
Published:
22 September 2026

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2980-8901
E-ISSN: 2821-1685

Abstract

Purpose: The status of women and the nature of the roles they assume constitute fundamental issues within the framework of Islamic civilization, capable of determining whether a society follows a path toward transcendence or decline.

Methodology: Adopting an intra-religious approach and employing the qualitative method of thematic analysis, the present study examines the socio-political role of women within the thought of the martyr Ayatollah Imam Khamenei. To this end, his statements concerning women and the family were collected and analyzed, from which basic, organizing, and global themes were extracted.

Findings: The findings indicate that the role of women within this framework can be explained through two complementary dimensions: a "direct role" and an "indirect role." The direct role encompasses tangible participation in political and social activities, governance responsibilities, and the defense of women's rights; whereas the indirect role is exercised through the upbringing of the next generation, the provision of spiritual support to the family, and the shaping of the social and political behavior of society.

Research limitations: The final analysis indicates that these two roles are not only non-contradictory but, within the intellectual framework of the Supreme Leader, constitute components of a holistic model of the "civilization-building woman." By incorporating the indirect role, this paradigm elevates the role of women beyond the level of mere social action, transforming it into a strategic element in the process of realizing a new Islamic civilization.

Keywords: Women; New Islamic Civilization; Socio-Political Role; Ayatollah Khamenei; Thematic Analysis; Family.

Cite this Paper: Mahdizadeh'M & Emami'M.(2026). A Civilizational Reappraisal of the Socio-Political Role of Women in the Thought of Martyr Grand Ayatollah Imam Khamenei. Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution. 5(19), 11-44

DOR: 20.1001.1.29808901.1405.5.19.1.2

OPEN ACCESS

CC BY

Publisher:
Imam Hossein University.

©
The Author(s).

نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی
Journal homepage: www.cir.ihu.ac.ir

بازخوانی تمدنی نقش اجتماعی– سیاسی زن در اندیشه شهید آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف)

محمدامین مهدی‌زاده[1] | سید مجید امامی[2]

۱. دانشجوی دکتری، پژوهشگر پژوهشکده کوثر، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران
Email: ma.mahdizadeh@isu.ac.ir

۲. استادیار، گروه فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ایران
Email: s.m.emamy@isu.ac.ir

سال و شماره
سال ۵ ، پیاپی: ۱۹
پاییز ۱۴۰۵

نوع مقاله
مقاله پژوهشی

سابقه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

شاپا چاپی و الکترونیکی
شاپا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸۰
الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱

چکیده

هدف: جایگاه زن و نوع نقش‌پذیری او، از مسائل بنیادین در هندسه تمدن اسلامی است و می‌تواند مسیر تعالی یا انحطاط جامعه را تعیین کند.

روش پژوهش: پژوهش حاضر با رویکردی درون دینی و بر پایه روش کیفی تحلیل مضمون، به واکاوی نقش اجتماعی – سیاسی زن در اندیشه شهید آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) می‌پردازد. برای این منظور، مجموعه بیانات ایشان در حوزه زن و خانواده گردآوری و تحلیل شده و مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج گردید.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که نقشِ زن در این منظومه در دو سطح مکمل «نقش مستقیم» و «نقش غیرمستقیم» قابل تبیین است. نقش مستقیم شامل مشارکت عینی در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، مسئولیت‌های حکمرانی و دفاع از حقوق زنان است. درحالی‌که نقش غیرمستقیم از طریق تربیت نسل، پشتیبانی معنوی خانواده و جهت‌دهی به رفتار اجتماعی و سیاسی جامعه اعمال می‌شود.

نتیجه‌گیری: تحلیل نهایی نشان می‌دهد که این دو نقش نه‌تنها متعارض نیستند، بلکه در منظومه فکری مقام معظم رهبری، اجزای یک مدل کل‌نگر از زنِ تمدن‌ساز را شکل می‌دهند. این الگو، با اضافه‌کردن نقش غیرمستقیم، نقش زن را از سطح کنش اجتماعیِ صرف فراتر برده و آن را به یک مؤلفه راهبردی در روند تحقق تمدن نوین اسلامی تبدیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: تمدن نوین اسلامی، نقش اجتماعی – سیاسی، آیت‌الله خامنه‌ای، تحلیل مضمون، خانواده.

استناد: مهدی‌زاده، محمدامین؛ امامی، سیدمجید.(۱۴۰۵). بازخوانی تمدنی نقش اجتماعی– سیاسی زن در اندیشه شهید آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) ؛ مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی انقلاب اسلامی؛ ۵(۱۹)؛ ۳۴-۱۱.
DOR: 20.1001.1.29808901.1405.5.19.1.2

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین(ع)

OPEN ACCESS
CC BY
© نویسندگان.

مقدمه و بیان مسئله

نوع نگرش هر جامعه به زن، نقشی بنیادین در شکل‌دهی، استمرار و پیشرفت آن تمدن ایفا می‌کند؛ ازاین‌رو مسئله زن، نه موضوعی صرفاً جنسیتی، بلکه «مسئله‌ای تمدنی» است که می‌تواند مسیر تعالی یا انحطاط یک جامعه را رقم زند. نیمه زنانه جامعه انسانی سهمی تعیین‌کننده در بازتولید فرهنگی، تربیت نسل، اخلاق اجتماعی و کنش سیاسی دارد و همین کارکردهای چندلایه، مسئله «زن» را به یکی از پرسش‌های اصلی علوم انسانی و مطالعات تمدنی تبدیل کرده است.

بررسی تاریخی نشان می‌دهد که تا پیش از دوران مدرن، زنان تقریباً هیچ جایگاهی در تاریخ تمدن و اندیشه اجتماعی نداشتند و فیلسوفان و متفکران غربی شأنی برای زن قائل نبودند. چنان‌که آکین با تحلیل آثار کلاسیک فلسفه سیاسی غرب نشان می‌دهد، متفکرانی مانند روسو حتی هنگام بحث از «انسان»، عملاً مرد را مراد کرده‌اند و زن را در حاشیه قرار داده‌اند (آکین، ۱۳۹۸: ۴۲). در بسیاری از متون کلاسیک، زن موجودی پایین‌تر از مرد و ابزاری برای فرزندآوری و حفظ اموال تلقی می‌شد. همین رویکرد را با تفاوت‌هایی در میان برخی اندیشمندان اسلامی نیز می‌توان مشاهده کرد؛ به‌گونه‌ای که در آرای متقدمانی چون فخر رازی و ملا هادی سبزواری گاه زن در ردیف صبیان و سفها قرار داده شده است(علاسوند، ۱۳۹۱: ۱۳). گرچه برخی محققان معتقدند این نگاه‌ها بیش از آنکه برخاسته از مبانی وجودشناختی فلاسفه باشد، بازتاب عرف زمانه است، اما به‌هرحال نشان‌دهنده نوعی نگاه حاشیه‌ساز به زن است.

در عرصه اجتماعی نیز زنان در اغلب تمدن‌ها از وضعیت انسانی مطلوبی برخوردار نبودند. از زنده‌به‌گور شدن دختران در برخی جوامع گرفته تا بهره‌کشی از جاذبه‌های جنسی زنان در تمدن یونان و تبدیل زن به نماد اباحه‌گری در تمدن روم (صدر، ۱۳۹۳: ۱۱۲-۱۱۶). اگرچه از سده اخیر جنبش‌های فمینیستی با انتقاد از این وضعیت ظهور کردند و نظریه‌پردازی‌هایی از ولستون‌کرافت تا سیمون دوبوار(زیبایی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۵) در جهت رفع تبعیض جنسیتی پدید آمد، اما بسیاری از این رویکردها تفاوت‌های تکوینی زن و مرد را یا انکار کردند یا کم‌رنگ ساختند و بر یکسان‌سازی نقش‌ها در بستر توسعه اجتماعی تأکید نمودند. این دیدگاه‌ها بعدها در اسناد بین‌المللی مانند کنوانسیون محو تبعیض علیه زنان (هدایت‌نیا، ۱۳۹۳: ۴۵) بازتاب یافت.

در مقابل، اندیشه اسلامی و نصوص دینی بر تمایزات تکوینی زن و مرد در ساحت‌های جسمانی و روانی تأکید می‌کنند و این تفاوت‌ها را نه محصول نقص، بلکه بخشی از طرح حکیمانه خلقت دانسته‌اند. زن و مرد در این نگاه مکمل یکدیگرند و این موضوع در حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های اجتماعی و خانوادگی نیز ظهور یافته است (علاسوند، ۱۳۹۱: ۷۹-۸۰؛ بستان، ۱۳۹۰: ۷۳).

در همین راستا مقام معظم رهبری به‌عنوان اندیشمند اسلامی در طی دهه‌های اخیر پس از انقلاب در سخنرانی‌های مختلف تلاش کرده‌اند تصویر صحیحی از جایگاه و نقش زنان در خانواده و جامعه ترسیم کنند. به‌عنوان نمونه ایشان در زمینه جایگاه غلط زنان در تمدن‌های پیشین بیان می‌کنند که زنان به‌عنوان نیمی از جمعیت تشکیل دهنده جهان هستی، همواره مورد یک ستم تاریخی واقع شده‌اند(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۱۰/۱۶). در واقع در طول تاریخ، بشریت همواره درباره‌ی مسأله‌ی زن و مرد، اشتباه فکر کرده است. فارغ از تعلیمات انبیا ، در همه‌ی برداشت ها، تحلیل ها و تفکرات بشری، جایگاه زن و مرد، جایگاه غلطی بوده(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) و این مسئله هنوز جزء مسائل حل نشده‌ی بشریت است و نتوانسته مسأله‌ی زن را، و به تبع این مسأله، مسأله‌ی دو جنس - یعنی زن و مرد - و قهراً مسأله‌ی انسانیت را، حل کند(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۱۰/۴).

در مقابل رویکرد غلط سایر تمدن‌ها، ایشان با اشاره به قائل شدن شخصیت مستقل برای جنس در تمدن و اندیشه اسلامی تاکید می‌کنند که زنان به‌عنوان یک انسان بایستی در میدان ارزش های معنوی - مانند علم، عبادت، تقرّب به خدا، معرفت الهی و سیر وادی های عرفان - پیشروی کنند(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۰۶/۳۰) ودر این زمینه هیچ تفاوتی میان زن ومرد وجود ندارد.یعنی در مسیر رشد وتکامل معنوی هیچ تفاوتی میان این دو وجود ندارد. همانگونه که مرد می تواند به عالی ترین مقامات از لحاظ معنوی برسد؛ زن هم می تواند به بالاترین مقامات برسد. به‌عنوان نمونه در صحنه‌ی انسانیت و تکامل ، خدای متعال وقتی میخواهد نمونه‌ی ممتازی بیان کند، سخن از پیامبران و مردان بزرگ و شخصیت‌های علمی و دینی نمی کند؛ بلکه سخن از یک زن به میان می آورد . زنی با استقلال کامل که زیر بار شوهر متجاوز و قدرتمند و فرعون صفت و فرعون نام خود نمی رود. لذا به‌عنوان یک موجود و یک انسان برجسته، نه فقط از میان زنان، بلکه از میان همه‌ی نوع بنی بشر انتخاب می شود(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

ایشان هم‌چنین با تاکید بر غلط بودن مردوار کردن زنان[1]، نشان می‌دهند وجه تمایز رویکرد اسلامی، نگاه به جنس زن و مرد با ویژگی‌های منحصربه‌فرد هرکدام است: نگاه درست واحترام آمیز به زن آن است که اولا بر روی اصالت زن وزنانگی او ارزشگذاری شود(حسینی‌خامنه‌ای،۱۳۸۶/۴/۱۳) و همچنین به زن فرصت داده بشود تا آن نیروها و استعدادهای برجسته و عظیمی را که در درون هر انسانی خدای متعال به ودیعه نهاده است در سطوح مختلف شکوفا نماید(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

با توجه به این مقدمه، پرسش اصلی این مقاله آن است که نقش اجتماعی و سیاسی زن در اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) - به‌عنوان فقیه، رهبر جمهوری اسلامی و یکی از نظریه‌پردازان اصلی تمدن نوین اسلامی - چگونه تعریف می‌شود؟ اهمیت این پرسش از آن‌روست که منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) در دهه‌های اخیر یکی از منابع معتبر سیاست‌گذاری در حوزه زن و خانواده بوده و از سوی دیگر نقشی تعیین‌کننده در تبیین الگوی «زنِ تمدن‌ساز» در گفتمان انقلاب اسلامی دارد.

این مقاله با روش کیفی تحلیل مضمون و با بررسی مجموعه بیانات مرتبط با حوزه زن و خانواده، تلاش می‌کند شبکه مضامین بنیادین نقش اجتماعی-سیاسی زن در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) را استخراج و تبیین نماید و نشان دهد که این نگاه چگونه می‌تواند الگویی بومی، واقع‌گرایانه و تمدن‌ساز برای سیاست‌گذاری در جامعه اسلامی فراهم آورد.

ادبیات مفهومی

نقش اجتماعی- سیاسی زنان در اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف)، بر مفاهیمی استوار است که در ادبیات جامعه‌شناختی و اندیشه سیاسی تعاریف متنوعی یافته‌اند. برای پرهیز از ابهام و فراهم‌شدن امکان گفت‌وگوی روشمند میان چارچوب این پژوهش و متون

۱. بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته‌ی حوزوی و دانشگاهی ۱۳۹۲/۲/۲۱

کلاسیک علوم اجتماعی، لازم است مفاهیمی مانند «نقش»، «مشارکت سیاسی» و «مشارکت اجتماعی» ابتدا در سطح مفهومی روشن شوند.

مفهوم «نقش»

مفهوم «نقش» در جامعه‌شناسی یکی از عناصر بنیادی تحلیل کنش اجتماعی است. نقش در ساده‌ترین تعریف، مجموعه‌ای از هنجارها و انتظاراتی است که جامعه از فردِ دارای یک پایگاه اجتماعی دارد (رفیع‌پور، ۱۳۹۵: ۴۱۴). برگر و لاکمن نقش را «نمونه‌سازی‌هایی از رفتار مورد انتظار در موقعیت‌های اجتماعی» می‌دانند (ریتزر، ۱۳۷۴: ۳۶۲) و کوزر و روزنبرگ نیز آن را شامل نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهایی می‌دانند که با اشغال یک موقعیت اجتماعی خاص به فرد نسبت داده می‌شود (کوزر، روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۲۷۱). بنابراین نقش اجتماعی را می‌توان مجموعه‌ای از قواعد و انتظارات دانست که کنشگر در یک موقعیت معین باید مطابق آن عمل کند. بر این مبنا، نقش اجتماعی- سیاسی زن عبارت است از هنجارها و انتظارات مرتبط با حضور زن در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی.

مشارکت اجتماعی سیاسی

مشارکت از منظر علوم اجتماعی، به شرکت انسان در حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی به شکل فعالانه و به طور کلی تمامی ابعاد حیات اشاره دارد (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۵۲۱). اکسلرد نیز بر ویژگی داوطلبانه، انتخابی و غیرانتقاعی بودن مشارکت تاکید می کند و مهمترین ویژگی آن را داوطلبانه و ارادی بودن آن می‌داند. مشارکت از نظر او در همه زمینه های زندگی اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی وجود دارد(نوابخش، فتحی، ۱۳۹۰: ۲۱). غفاری نیز در تعریف مشارکت اجتماعی مانند اکسلرد بر حضور داوطلبانه فرد در نهادهای مدنی، گروه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جمعی تاکید دارد(غفاری، ۱۳۸۰: ۱۰). اما در خوانش اسلامی، مشارکت اجتماعی گسترده‌تر بوده و شامل هر نوع کنش آگاهانه در جهت ارتقای جامعه، تقویت همبستگی، گسترش شبکه‌های مدنی و افزایش کارآمدی اجتماعی در مسیر سعادت انسانی است(علاسوند، ۱۳۹۰: ۲۵۶).

در این میان یکی از بارزترین جلوه‌های مشارکت اعضای جامعه، مشارکت سیاسی است که به‌عنوان بخشی از رفتار اجتماعی و شاخص‌های اصلی توسعه به شمار می‌رود و رابطه تنگانگی نیز با مقبولیت نظام سیاسی دارد. مهم‌ترین بخش مشارکت سیاسی نیز تضمین رشد سیاسی مردم و جامعه در عین حفظ ثبات نظام سیاسی است. از همین‌رو هانتینگتون معتقد است که مهمترین کمبود در کشورهای در حال توسعه، فارغ از مشکلات اقتصادی، کمبود مشارکت سیاسی است(نیازی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶-۱۷).

به هر روی مشارکت سیاسی فرایندی است که طی آن قدرت سیاسی میان افراد و گروه های جامعه توزیع می شود. به گونه ای که تمامی شهروندان و گروه های فعال خواهان مشارکت از حق انتخاب شدن، تصمیم گیری، انتقاد و انتخاب کردن باشند. آقابخشی نیز مشارکت سیاسی را به معنای تلاش شهروندان برای انتخاب مسئولین، شرکت موثر در فعالیت ها و امور اجتماعی و سیاسی و تاثیرگذاشتن بر صورت بندی و هدایت سیاست دولت دانسته است(نوابخش، فتحی، ۱۳۹۰: ۲۲). فعالیت‌های داوطلبانه اعضای جامعه در انتخاب رهبران و شرکت مستقیم و غیرمستقیم در سیاست‌گذاری تعریف دیگری است که برای مشارکت سیاسیت بیان شده است. برادول نیز معتقد است به هر عمل که با انگیزه سیاسی مانند رای دادن، کمک نقدی، شرکت در راهپیمایی و فعالیت‌های اعتراضی، مشارکت سیاسی اطلاق می‌شود(نیازی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰-۲۱). جباری نیز مشارکت سیاسی را شامل اعمالی نظیر رأی دادن، حضور در احزاب و نقش‌آفرینی در تصمیمات حکومت می‌داند (جباری، ۱۳۷۸: ۷).

لکن به نظر می‌رسد این تعاریف به دلیل نپرداختن و یا نگاه کم رنگ به اشکال غیررسمی تأثیرگذاری، جامعیت ندارد. چنان‌که برخی پژوهشگران نشان داده‌اند، بخشی از رفتار سیاسی در قالب دخالت‌های غیرقالبی زنان در محیط اجتماعی و خانواده رخ می‌دهد و همین کنش‌ها می‌تواند بر تحولات سیاسی اثرگذار باشد، هرچند به‌صورت مستقیم در فرایند تصمیم‌گیری رسمی حضور نداشته باشند (علاسوند، ۱۳۹۰: ۲۳۴). نکته قابل توجه این‌که حتی در جوامع مدعی پیشگامی در حقوق زنان نیز مشارکت سیاسی زنان با محدودیت‌های ساختاری مواجه بوده و مطالعات علوم سیاسی نشان می‌دهد که توجه نظری و تجربی به رفتار سیاسی زنان کمتر از مردان بوده است(آبوت، والاس، ۱۳۹۱: ۲۵۲).

در مقابل، در نظریه اسلامی مشارکت سیاسی دارای ساختاری سه‌بعدی است:

- فرهنگ سیاسی شامل آگاهی، تحلیل و حساسیت نسبت به مصالح امت اسلامی؛
- عمل سیاسی شامل حضور عینی در کنش‌های اجتماعی و سیاسی؛
- مناصب سیاسی شامل پذیرش مسئولیت‌های حکومتی، که البته در برخی موارد مانند قضاوت محل اختلاف فقهی است (علاسوند، ۱۳۹۰: ۲۳۶-۲۴۵).

با ترکیب این مفاهیم می‌توان بیان کرد که نقش اجتماعی - سیاسی زن در منظومه فکری اسلامی، نه محدود به کنش رسمی در ساختارهای حکومتی است و نه به حضور نمادین در جامعه تقلیل می‌یابد؛ بلکه طیفی از کنش‌ها، از فرهنگ‌سازی سیاسی تا مشارکت اجتماعی و تا پذیرش مسئولیت‌های رسمی را دربرمی‌گیرد. این تعریف جامع، امکان تحلیل دقیق‌تر بیانات آیت‌الله خامنه‌ای و استخراج شبکه مضامین نقش اجتماعی - سیاسی زن در چارچوب تمدن نوین اسلامی را فراهم می‌سازد.

پیشینهٔ پژوهش

ادبیات موجود درباره اندیشه مقام معظم رهبری در حوزه زن و خانواده هرچند گسترده است. اما بخش مهمی از آن به‌جای ارائه تحلیل‌های نظام‌مند، صرفاً گردآوری بیانات ایشان یا بررسی‌های موضوع‌محور و محدود است. بررسی این آثار نشان می‌دهد که نقش‌های اجتماعی و سیاسی زن در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) هنوز به‌طور دقیق تحلیل نشده و مهم‌تر از آن، نسبت این نقش‌ها با رویکرد تمدنیِ ایشان کاملاً مهجور مانده است. پیشینه موجود را می‌توان در سه دسته بررسی کرد:

۱. پژوهش‌های گردآورانه و موضوعات کلی

بانکی‌پورفر (۱۳۹۳) در مجموعه پنج جلدی «نقش و رسالت زن» جامع‌ترین گردآوری از بیانات مقام معظم رهبری در حوزه زن و خانواده را ارائه کرده است. هرچند این اثر از نظر فراوانی منابع بسیار ارزشمند است. در جلد پنجم این کتاب نیز به عرصه‌های حضور اجتماعی زنان پرداخته و مجموع سخنرانی‌ها را در چند بخش کلی «جایگاه اجتماعی زنان»، «تعلیم و تربیت زنان» و «نقش

زن در انقلاب اسلامی» دسته بندی نموده است. هرچند از نظر گردآوری داده‌های زیادی را جمع‌آوری نموده استاما در سطح دسته بندی، کلی بوده و به برچسب‌گذاری بر روی متن سخنرانی‌ها بسنده شده است و به استخراج نظام‌مند نقش‌ها یا ارائه تحلیل نظری از منظومه فکری شهید شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) نمی‌پردازد. علاوه بر این به دلیل عدم بروزرسانی، سخنرانی‌های ده سال اخیر مقام معظم رهبری را بررسی ننموده است و از این رو برای هدف مقاله حاضر کفایت نمی‌کند.

۲ .پژوهش‌های تطبیقی یا موضوع‌محور

کریمی‌نیا و همکاران (۱۴۰۰) در «بازکاوی تطبیقی جایگاه زن در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری» تلاش کرده‌اند با رویکرد توصیفی و بدون روش تحلیلی مشخص، دیدگاه این دو رهبر را مقایسه کنند. در این پژوهش ابتدا تبیینی از جایگاه زن در اسلام براساس متون دینی ارائه شده و سپس در موضوعات مختلف مانند کرامت و شخصیت زن، مبدأ و سعادت زن، نقش زن در تربیت و جایگاه اجتماعی سیاسی زن مقایسه‌ای میان بیانات شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) و امام خمینی(ره) انجام داده است؛ اما تمرکز پژوهش بر مقایسه کلیات است و علاوه بر اینکه به نقش اجتماعی- سیاسی زن نمی‌پردازد، در زمینه روش پژوهش نیز با ضعف و خلأ جدی روبرو بوده و از روش تحلیلی مشخصی استفاده ننموده است.

شایگان و مؤمنی‌راد (۱۳۹۷) در مقاله «نقش بانوان در استحکام درونی نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری»، با تحلیل محتوا نقش زن را در شاخص‌های استحکام نظام بررسی کرده‌اند. برای این کار با استفاده از روش تحلیل محتوا ابتدا تلاش نموده‌اند شاخص‌های استحکام نظام از منظر مقام معظم رهبری را استخراج نمایند و سپس با مراجعه به بیانات ایشان در حوزه زنان، نقش و جایگاه زنان در هریک از این شاخص‌ها را پیگیری نمایند. یافته‌های ایشان نشان می‌دهد تحکیم بنیان خانواده، مقابله با تهاجم فرهنگی، سبک زندگی اسلامی، کمک به اقتصاد مقاومتی و تربیت صحیح فرزندان از جمله نقش‌های زن در استحکام نظام اسلامی است. لکن این پژوهش نیز نقش‌های اجتماعی - سیاسی زن را در کلیت منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای صورت‌بندی نمی‌کند و تنها بخشی از نقش‌ها را ذیل یک محور خاص (استحکام نظام) توضیح می‌دهد.

نوابخش و فتحی (۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود با عنوان «درآمدی بر مفهوم‌شناسی و زمینه‌های مشارکت سیاسی زنان با تأکید بر جمهوری اسلامی» با روش اسنادی با استفاده از رویکردهای نظری در حوزه مشارکت سیاسی این موضوع را در جمهوری اسلامی بررسی کرده و نتیجه می‌گیرد درصورتی‌که زنان از خودآگاهی اجتماعی، شناخت نقش و مسئولیت خود، ایجاد زمینه‌های مشارکت خودجوش برخوردار شوند و در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، استحکام و تقویت هویت عمومی و توجه به شخصیت آنها قرار بگیرند، می‌توان انتظار داشت که میزان مشارکت اجتماعی سیاسی زنان بالا برود. این پژوهش نیز تنها باتکیه‌بر ادبیات نظری و به‌صورت اسنادی ظرفیت‌های افزایش مشارکت سیاسی زنان را بررسی نموده است و فارغ از اینکه از روش تحلیل داده خاصی استفاده ننموده، به وظایف و نقش‌های زنان که مسئله این پژوهش هست، نپرداخته است.

دانش (۱۳۹۸) نیز در پژوهش «نقش حجاب در فعالیت‌های اجتماعی زن»، مسئله را به حجاب محدود کرده و از منظر نقش اجتماعی- سیاسی تحلیل نکرده است؛ بنابراین در چارچوب پژوهش حاضر جای نمی‌گیرد.

لولا آور و شاه مرادی (۱۳۹۴) در مقاله «واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای» صرفاً به پنج سال از بیانات ایشان (تا سال ۱۳۹۴) و تنها سه حوزه تحصیل، اشتغال و ورزش پرداخته‌اند. این محدودیت زمانی و موضوعی باعث شده است که پژوهش نتواند منظومه نقش‌های اجتماعی - سیاسی را استخراج کند. به همین دلیل این پژوهش نیز نقشی تکمیلی دارد؛ اما پاسخگوی مسئله این مقاله نیست.

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، در پی آن است که شبکه معنایی نقش‌های اجتماعی و سیاسی زن را در اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) استخراج و تبیین کند و جایگاه آن را در چارچوب اسلامی توضیح دهد. این رویکرد تصویری منسجم و نو از نقش زن در گفتمان انقلاب اسلامی ارائه می‌کند.

روش‌شناسی پژوهش

برای نیل به این منظور، روش تحلیل مضمون که یکی از روش‌های تحقیق کیفی به شمار می‌رود انتخاب شده است. به‌طورکلی روش‌های تحلیل کیفی به دودسته قابل‌تقسیم است. دسته اول روش‌هایی است که از جایگاه نظری و معرفت‌شناسی خاصی نشئت می‌گیرد. دسته دوم روش‌هایی است که مستقل از جایگاه نظری و معرفت‌شناسی هستند. تحلیل مضمون که در دسته دوم قرار می‌گیرد، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). مزیت این روش نسبت به روش‌های دیگر ازآن‌جهت است که تحلیل مضمون قابلیت این را دارد که بتوان بدون استفاده از نظریه و پیش‌فرض به سراغ داده‌های کیفی که به‌ظاهر نامرتبط هستند رفت و با تحلیل داده، آن‌ها را به شکلی نظام‌مند و به‌صورت الگو ارائه کرد. این روش شباهت زیادی به روش داده‌بنیاد دارد اما به‌مانند داده‌بنیاد الزامی برای رسیدن به یک نظریه را ندارد (درخشه، افتخاری، ردادی، ۱۳۹۴: ۵۵).

تحلیل مضمون بنا بر نوع داده‌ها و هدف تحقیق، به سه روش قالب مضامین، ماتریس مضامین و شبکه مضامین انجام می‌شود که در این پژوهش از روش شبکه مضامین آتراید و استرلینگ استفاده شده است. بر اساس این روش مضامین به سه دسته مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر تقسیم می‌شود. مضمون پایه کدها و نکات کلیدی در متن است که با ترکیب آنها مضامین سازمان‌دهنده درست می‌شود. مضامین سازمان‌دهنده واسط مضامین پایه و فراگیر است و از ترکیب و تلخیص مضامین پایه به دست می‌آید و مضامین فراگیر، به‌عنوان مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن در کانون شبکه مضامین قرار می‌گیرد(شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

جامعه داده‌ها شامل تمامی بیانات، پیام‌ها و سخنرانی‌های شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) در حوزه زن و خانواده - از ابتدای رهبری ایشان تا پایان سال ۱۴۰۳ - بود که از پایگاه رسمی ایشان، بیانات گردآوری شد. پس از اعمال معیارهای ورود (ارتباط با موضوع زن، خانواده، نقش اجتماعی و سیاسی، حقوق و مسئولیت‌ها) و خروج (بیانات فاقد ارتباط با نقش‌های اجتماعی - سیاسی)، در

مجموع ۱۱۴ فیش معتبر برای تحلیل انتخاب گردید. فرایند کدگذاری توسط یک پژوهشگر با نظارت و تصحیح استاد صورت پذیرفت.

فرایند تحلیل مضمون در به ترتیب بر اساس مراحل کدگذاری اولیه، تعریف و نام‌گذاری مضامین، ساخت مضامین سازمان‌دهنده از طریق بازیابی مضامین پایه، کشف مضامین فراگیر و توصیف و ارائه تصویری منسجم از شبکه مضامین صورت گرفت (خان احمدی، ۱۳۹۷، به نقل از آترایدو و استیرلینک، ۲۰۰۱). تحلیل نیز به‌صورت استقرایی و درون‌متنی انجام شده و هیچ الگوی نظری ازپیش‌تعیین‌شده بر داده‌ها تحمیل نگردیده است.

سؤالات پژوهش

۱- از منظر شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف)، زنان چه نقش‌های اجتماعی - سیاسی زن در جامعه برعهده دارند؟

۲- نقش اجتماعی - سیاسی زن چگونه در افق تمدن اسلامی تعریف می‌شود؟

یافته‌های پژوهش

استخراج مضامین

برای یافتن شبکه مضامین اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) در زمینه نقش اجتماعی - سیاسی زنان در مرحله اول به مطالعه پیام‌ها و بیانات ایشان که به‌صورت کلی به حوزه زن و خانواده مرتبط بود از ابتدای دوران رهبری ایشان یعنی سال ۱۳۶۸ پرداخته و سپس فیش‌های مرتبط با این حوزه جدا گردید که درمجموع صد و چهارده فیش مرتبط با موضوع نقش اجتماعی - سیاسی زن به دست آمد. در گام بعدی مضامین پایه‌ای از متن فیش‌ها استخراج شد. مضمون پایه‌ای مبین نکته مهمی در متن است و با ترکیب آن‌ها مضمون سازمان‌دهنده ایجاد می‌شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۰) که بایستی با خواندن متن به‌صورت مستقیم به ذهن متبادر گردد. حال در ادامه به‌عنوان نمونه بخشی از جدول مضامین پایه به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۱: نمونه استخراج مضامین پایه

ردیف	متن فیش	مضمون پایه‌ای
۱	اسلام به معنای واقعی زن را تکریم کرده است. اگر روی نقش مادر و حرمت مادر در درون خانواده تکیه می‌کند، یا روی نقش زن و تأثیر زن و حقوق زن و وظایف و محدودیت‌های زن در داخل خانواده تکیه می‌کند، به‌هیچ‌وجه به معنای این نیست که زن را از شرکت در مسائل اجتماعی و دخالت در مبارزات و فعالیت‌های عمومی مردم منع کند. عده‌ای بد و یا کج فهمیدند؛ یک عده‌ی مغرض هم از این کج‌فهمی استفاده کردند؛ کأنّه یا باید زن، مادر خوب و همسر خوبی باشد یا باید در تلاش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی شرکت کند؛ قضیه این‌طوری نیست؛ هم باید مادرِ خوب و همسر خوبی باشد، هم در فعالیت اجتماعی شرکت کند. فاطمه‌ی زهرا (سلام‌اللّه‌علیها) مظهر چنین جمعی است؛ جمع بین شئون مختلف. زینب کبری نمونه‌ی دیگر است. زن‌های معروف صدر اسلام و زن‌های برجسته، نمونه‌های دیگرند؛ اینها در جامعه بودند و حضور داشتند. ۱۳۸٤/۰۵/۰۵	تکریم زن در اسلام – تجمیع میان نقش خانوادگی و اجتماعی – حضور زن در عرصه‌های اجتماعی – الگوگیری زنان از حضرت زهرا
۲	در میدان‌های سیاسی نیز، ما خانم‌هایی را دیده‌ایم و می‌بینیم که دارای قدرت تحلیل و سخنوری هستند و برای پذیرش مسئولیت در نظام اسلامی آماده‌اند. البته این کار باز هم رو به گسترش است و باید پیش برود. ۱۳٦۸/۱۰/۲٦	لزوم پیشروی زنان در میدان‌های سیاسی و علمی
۳	در حقیقت، نهضت دفاع از زنان در غرب، یک حرکت دستپاچه، یک حرکت بی‌منطق، یک حرکت مبتنی بر جهالت، بدون تکیه به سنت‌های الهی و بدون تکیه به فطرت و طینت زن و مرد بود که در نهایت به ضرر همه تمام شد؛ هم به ضرر زنان، هم به ضرر مردان، و بیشتر به ضرر زنان. این قابل‌تقلید نیست. این فرهنگی نیست که در کشور اسلامی کسی به آن نگاه کند و بخواهد از آن چیزی	عدم تکیه نهضت زنان در غرب بر مبانی فطری – پیامدهای منفی نهضت دفاع از زنان در غرب – عدم تقلید از نهضت دفاع از زن در غرب

ردیف	متن فیش	مضمون پایه‌ای
	یاد بگیرد؛ این را باید طرد کرد. ۱۳۷٦/۰۷/۳۰	
٤	مادران در دوران انقلاب و در جنگ تحمیلی، فرزندان خود را به سربازان جانباز و شجاع در راه اسلام و مسلمین تبدیل کردند، و همسران در دوران انقلاب و دوران جنگ تحمیلی، شوهران خود را به انسان‌های مقاوم و مستحکم مبدّل ساختند. این است نقش و تأثیر زن بر روی فرزند و شوهر. این، نقشی است که زن می‌تواند در داخل خانواده ایفا کند و جزو بزرگ‌ترین نقش‌هاست و به نظر من از همه‌ی کارهای زن مهم‌تر، همین کار است. از همه‌ی کارهای زن مهم‌تر، تربیت فرزندان و تقویت روحی شوهران برای ورود در میدان‌های بزرگ است، و خدا را شکر می‌کنیم که زن ایرانی و مسلمان، در این میدان هم بیشترین هنر را نشان داده است. ۱۳۷۵/۱۲/۲۰	تربیت فرزند و تقویت روحی شوهران برای ورود به میدان‌های بزرگ به‌عنوان مهم‌ترین کار زن
٥	گفتمان اسلام "زنِ حقیقی" است؛ این گفتمان را همان‌طور که اشاره کردم، بایستی ما به‌صورت تهاجمی مطرح کنیم. مطلقاً در موضع دفاعی قرار نگیرید. گفتند بعضی از خانم‌ها که آن کسانی که دنبال مثلاً کنوانسیون زنان یا مؤسّسات وابسته به سازمان ملل هستند، تهدید می‌کنند که اگر چنین کنید، اگر چنان کنید ممکن است علیه شما قطعنامه صادر کنیم! خب به دَرَک! قطعنامه صادر کنند. گفتمان اسلامی در مورد زن را بایست با روحیّه‌ی تهاجم، طلبکارانه مطرح کرد. اگر آنها گفتند که شما چرا به زن برای اینکه بتواند بی‌حجاب بگردد آزادی نمی‌دهید، باید گفت شما چرا این آزادی مضرّ و دهشتناک را می‌دهید، به آن شکلی که امروز در غرب وجود دارد. آنچه که امروز در غرب در زمینه‌ی بی‌حفاظی و بی‌حجابی زن دارد دنبال می‌شود، واقعاً گاهی اوقات تصوّرش انسان را دچار دهشت می‌کند. ۱۳۹۲/۰۲/۲۱	تقویت گفتمان اسلامی با عنوان "زن حقیقی" به‌صورت تهاجمی – پاسخ به تهدیدات سازمان‌های بین‌المللی – نقد نوع مواجه غرب با زن
٦	مسئله بعد، مسئله اهمیت دادن به عفاف در زن است. هر	عفاف رکن اصلی دفاع از حقوق

ردیف	متن فیش	مضمون پایه‌ای
	حرکتی که برای دفاع از زنان انجام می‌گیرد، باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد. همان‌طور که عرض کردم، در غرب به‌خاطر این‌که به این نکته توجّه نشد - یعنی مسئله عفت زنان مورد اهتمام قرار نگرفت و به آن اعتنایی نکردند - کار به این بی‌بند و باری‌ها کشید. نباید بگذارند عفّت زن - که مهم‌ترین عنصر برای شخصیت زن است - مورد بی‌اعتنایی قرار گیرد. عفّت در زن، وسیله‌ای برای تعالی و تکریم شخصیت زن در چشم دیگران، حتّی در چشم خودِ مردان شهوت‌ران و بی‌بندوبار است. ۱۳۷۶/۰۷/۳۰	زنان - پیامدهای منفی عدم توجه به عفاف
۷	برای این که در جامعه، زن به جایگاه حقیقی خود نائل شود، ما چه شعارهایی را می‌خواهیم مطرح کنیم و از چه وسایلی می‌خواهیم استفاده کنیم؟ چون امروز در کشورهای غربی و همچنین در کشورهایی که بافرهنگ غربی و در حال‌وهوای کشورهای غربی حرکت و زندگی می‌کنند، چیزی به نام نهضت حقوق زنان وجود دارد؛ آن جا هم زن‌گرایی، نهضت به‌اصطلاح فمینیسم و زن‌گرایی با نیّت و هدف دفاع از حقوق زنان امروز مطرح است. آیا آنچه ما امروز در ایران اسلامی مشاهده می‌کنیم، همان است؟ این شبیه آن است، یا با آن متفاوت است؟ باید سؤال جدّی ای نسبت به این مسئله بشود و پاسخی جدّی نیز به آن داده شود. ۱۳۷۶/۰۷/۳۰	تبیین ماهیت شعارهای دفاع از حقوق زن - لزوم ترسیم مرز میان جریان داخلی با نهضت فمینیستی
۸	علّت این‌که اسلام این قدر به نقش زن در داخل خانواده اهمیت می‌دهد، همین است که زن اگر به خانواده پایبند شد، علاقه نشان داد، به تربیت فرزند اهمیت داد، به بچه‌های خود رسید، آنها را شیر داد، آنها را در آغوش خود بزرگ کرد، برای آنها آذوقه‌های فرهنگی - قصص، احکام، حکایت‌های قرآنی، ماجراهای آموزنده - فراهم کرد و در هر فرصتی به فرزندان خود مثل غذای جسمانی	زن، مایه رشد و شکوفایی نسل‌ها - خانواده سنگ بنای تمدن

ردیف	متن فیش	مضمون پایه‌ای
	چشانید، نسل‌ها در آن جامعه، بالنده و رشید خواهند شد. این، هنر زن است و منافاتی هم با درس‌خواندن و درس گفتن و کارکردن و ورود در سیاست و امثال اینها ندارد. ۱۳۷۵/۱۲/۲۰	
۹	روز زن، یعنی نگاه درست و مبتنی بر منطق به زنان که نیمی از جمعیت بشر را تشکیل می‌دهند؛ آن هم نیمی که اگر نگاه کاوشگر انسان بخواهد نقش آن را با نقش‌های دیگر مقایسه کند، خواهد دید که نقش این نیم، حساس‌ترین، ظریف‌ترین، ماندگارترین و مؤثرترین نقش‌ها در حرکت تاریخ انسان و در سیر بشریت به‌سوی کمال است. خدا زن را این‌گونه آفریده. اگر بنای آفرینش انسان و جهان را به دو بخشِ کارهای ظریف و ریزه‌کاری و بخشِ کارهای مستحکم – و به تعبیر سازندگان بناها، سفت‌کاری – بگذاریم، بخش اول که ظریف‌کاری‌ها و ریزه‌کاری‌ها و رشته پروردن احساسات و عواطف بشر است، در اختیار زن است. ۱۳۸٤/۵/۰۵	نقش حساس و ماندگار زن در ساخت تمدن بشری – لزوم نگاه درست و مبتنی بر منطق به زنان – پروراندن احساسات و عواطف بشری توسط زن
۱۰	من می‌گویم مهم‌ترین نقشی که یک زن در هر سطحی از علم و سواد و معلومات و تحقیق و معنویت می‌تواند ایفا کند، آن نقشی است که به‌عنوان یک مادر و به‌عنوان یک همسر می‌تواند ایفا کند؛ این از همه‌ی کارهای دیگر او مهم‌تر است؛ این، آن کاری است که غیر از زن، کس دیگری نمی‌تواند آن را انجام دهد. گیرم این زن مسئولیت مهم دیگری هم داشته باشد – داشته باشد – اما این مسئولیت را باید مسئولیت اول و مسئولیت اصلی خودش بداند. بقای نوع بشر و رشد و بالندگی استعدادهای درونی انسان به این وابسته است؛ حفظ سلامت روحی جامعه به این وابسته است؛ سَکن و آرامش و طمأنینه در مقابل بی‌قراری‌ها و بی‌تابی‌ها و تلاطم‌ها به این وابسته است؛ این را نباید فراموش کنیم.۱۳/ ۱۳۸٦/۰٤	وابستگی حفظ و ارتقای تمدن به ایفای نقش همسری – وابستگی حفظ و ارتقای تمدن به ایفای نقش مادری

تبدیل مضامین

پس از استخراج مضامین پایه از بیانات مقام معظم رهبری، با مطالعه مجدد مضامین پایه‌ای و ساماندهی و اصلاح‌کردن آن‌ها، سعی شد مضامین کلی و انتزاعی‌تر را از دل مضامین پایه‌ای استخراج کرده و مضامین سازمان‌دهنده به دست آورده شود. بعد از آن نیز با کنار هم قراردادن مضامین سازمان‌دهنده، مضامین فراگیر که به نسبت دیگر مضامین انتزاعی‌تر است استخراج گردید که بخش کوچکی از آن به‌عنوان نمونه در جدول شماره (۲) به نمایش گذاشته شده است.

جدول شماره ۲: نمونه تبدیل مضامین

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱	تبیین ماهیت شعارهای دفاع از حقوق زن	الزامات دفاع از حقوق زنان	دفاع از حقوق زنان از سوی زنان
۲	لزوم ترسیم مرز میان جریان داخلی با نهضت فمینیستی		
۳	عفاف رکن اصلی دفاع از حقوق زنان		
٤	خالی‌کردن ذهن از کلیشه‌های غربی		
٥	طرد نهضت دفاع از زنان در غرب		
٦	مشخص‌کردن هدف دفاع از حقوق زنان		
۷	استفاده از ابزارهای صحیح برای دفاع از حقوق زنان		
۸	کنار هم دیدن مسئله زن و خانواده		
۹	قراردادن عقلانیت وحیانی به‌عنوان مبنا		
۱۰	تقویت گفتمان اسلامی با عنوان "زن حقیقی" به‌صورت تهاجمی	محورهای دفاع از حقوق زنان	
۱۱	تبیین صحیح جایگاه زن و مرد در جامعه		
۱۲	نقد نظریه و رویکردهای فمینیستی		
۱۳	صیانت حقوقی از زن در خانواده		
۱٤	ترسیم ظلم‌های غرب نسبت به زن		
۱٥	افشای انگیزه‌های پنهان جریان‌های غربی در حمایت از زنان		
۱٦	دفاع از حجاب		
۱۷	تبیین حقوق زنان در خانواده و اجتماع		

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱۸	جلوگیری از ظلم به زن در خانواده		
۱۹	وابستگی گفتمانی به غرب	انحراف از دفاع از حقوق زنان	
۲۰	دفاع از حقوق زنان باهدف پاسخگویی به غرب		
۲۱	ترس از سازمان‌های بین‌المللی		
۲۲	تغییر احکام اسلامی باهدف تطبیق با کنوانسیون‌های بین‌المللی		
۲۳	سوءاستفاده ابزاری از شعار حقوق زنان برای اهداف سیاسی		
۲٤	مردوار کردن زنان با شعار دفاع از حقوق زن		
۲۵	پروراندن احساسات و عواطف بشری توسط زن	تربیت صحیح فرزند	تربیت نسل تمدن‌ساز
۲٦	انتقال فرهنگ و تمدن به فرزند توسط زن		
۲۷	قابل‌مقایسه نبودن نقش تربیت فرزند با هیچ مؤثر فرهنگی دیگر		
۲۸	تربیت فرزند؛ شغل اول زن		
۲۹	تربیت فرزند با زندگی‌کردن توسط مادر		
۳۰	تربیت فرزندانی مجاهد و مقاوم در دوره جنگ تحمیلی		
۳۱	فرزندآوری؛ هنر زن	اهمیت فرزندآوری	
۳۲	پیشرفت جامعه در صورت توجه به نقش فرزندآوری زن		
۳۳	فرزندآوری؛ مهم‌ترین مجاهدت زن		
۳٤	اشتباه بودن رهاکردن فرزندآوری برای ایفای نقش اجتماعی		

تحلیل مضامین

تحلیل مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیر نشان می‌دهد که مجموعه نقش‌های زنان در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) در یک شبکه مضامین دوگانه «نقش‌های مستقیم» و «نقش‌های غیرمستقیم» قابل صورت‌بندی است که همدیگر را تکمیل می‌نمایند. به این شکل که بخش اول زن به‌صورت مستقیم اما اغلب با اثر کوتاه‌مدت سیاسی به کنشگری می‌پردازد؛ اما در بخش دوم هرچند کنشگری به‌صورت غیرمستقیم است؛ اما اثر بلندمدت تمدنی دارد. چرا که نقش‌های مستقیم به عرصه‌هایی مربوط است که زن شخصاً و بدون واسطه در

فعالیت‌های اجتماعی سیاسی حضور می‌یابد. درحالی‌که نقش‌های غیرمستقیم از طریق تأثیرگذاری بر خانواده، تربیت نسل و پشتیبانی معنوی و اخلاقی از مردان و فرزندان اعمال می‌شود. در این بخش، نقش‌های مستقیم مورد بحث قرار می‌گیرد.

نقش اجتماعی- سیاسی مستقیم

تا پیش از دوره معاصر، بخش مهمی از دیدگاه‌های رایج در میان متدینان و اندیشه‌ورزان دینی، حضور زن را بیش از هر چیز در چارچوب خانه و خانواده تعریف می‌کرد. انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی(ره) این تصویر را بازسازی کرد و با نقد نگاه ابزاری نظام سرمایه‌داری به زن - که او را به کالای جنسی و نیروی کار ارزان فرومی‌کاست - و هم‌زمان نقد پرده‌نشینی و حذف زن از عرصه اجتماع، الگوی تازه‌ای ارائه داد؛ الگویی که زن را موجودی صاحب شعور، اراده، اندیشه و مسئولیت اجتماعی می‌دید، در عین آنکه تفاوت‌های طبیعی زن و مرد و اهمیت نهاد خانواده را به رسمیت می‌شناخت.

شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) یکی از تئوری‌پردازان این نگاه‌اند. ایشان به‌صراحت هرگونه انحصار زن در خانه و منع او از فعالیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را خلاف منطق اسلام دانسته‌اند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). از نگاه ایشان، حضور زنان در اجتماع نه‌تنها مغایرتی با مبانی دینی ندارد، بلکه به دلیل اثرگذاری زنان بر همسران و فرزندان، می‌تواند تحرکی مضاعف در رفتار اجتماعی خانواده ایجاد کند(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). به همین دلیل، ایشان زنان را از عوامل کلیدی موفقیت تحولات سیاسی و اجتماعی معاصر ایران می‌دانند(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱).

بااین‌حال، این تأکید به معنای پذیرش برابری زن و مرد به معنای مصطلح فمینیستی آن نیست. شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله مقامه‌الشریف) در کنار دفاع از حضور زنان در عرصه‌های مختلف، پیوسته بر «توجه به تمایزات جنسیتی» در تحصیل، اشتغال و فعالیت اجتماعی تأکید کرده‌اند(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). همین مبنا موجب شده است که برای زنان، ضمن پذیرش حضور اجتماعی، وظایف متناسب با طبیعت و جایگاه آنان نیز تعیین گردد. در ادامه، این نقش‌ها و وظایف مستقیم در منظومه فکری رهبر انقلاب بررسی خواهد شد.

۱-۱. دفاع از حقوق زنان

در میان مضامین استخراج‌شده از بیانات رهبر انقلاب اسلامی، «دفاع از حقوق زنان» اصلی و محوری‌ترین مضمون است و ازاین‌جهت بخش بزرگی از شبکه مضامین را به خود اختصاص داده است.

در نگاه ایشان، دفاع از حقوق زن پیش از آنکه وظیفه نهادهای رسمی باشد، تکلیفی بر عهده خود زنان است. تکلیفی که از شناخت حقوق الهی و انسانی زن و آگاهی نسبت به جایگاه واقعی او ناشی می‌شود. بااین‌حال، این مفهوم تفاوت ماهوی با جریان‌های غربی دفاع از حقوق زنان – که از قرن نوزدهم شکل گرفته – دارد.

در چارچوب همین مضمون، سه دسته موضوع تکرارشونده در بیانات مقام معظم رهبری قابل‌استخراج است: الزامات دفاع از حقوق زنان، محورهای دفاع از این حقوق، و انحرافاتی که می‌تواند این حرکت را از مسیر اصیل اسلامی دور سازد .این سه دسته در پیوند با یکدیگر شبکه‌ای از مضامین را تشکیل می‌دهند که در ادامه به‌صورت تفصیلی تحلیل می‌شوند.

۱-۱-۱. الزامات دفاع از حقوق زنان

در نگاه رهبر انقلاب اسلامی، دفاع از حقوق زنان مستلزم رعایت مجموعه‌ای از الزامات نظری و عملی است که بدون آنها این حرکت به مسیرهای انحرافی کشیده خواهد شد.

- نخستین الزام، بازسازی مبنایِ تفکر درباره زن است. ایشان تأکید می‌کنند که مدافعان حقوق زن باید پیش از هر چیز «ذهن خود را از کلیشه‌ها و فرآورده‌های فرهنگ غربی تخلیه کنند»، زیرا به‌زعم ایشان، فهم غرب از زن مبتنی بر «برداشت‌های غلط، تبلیغات رسانه‌ای و منع نقد» است. پس از این مرحله، باید به «عقلانیت وحیانی» بازگشت و اصول و خطوط اساسی حوزه زن را از قرآن، سنت و سیره اهل‌بیت(ع) با روش استنباط صحیح استخراج کرد همچنین لازم است مسائل این حوزه اولویت‌گذاری شود تا از پراکندگی در عمل جلوگیری گردد(حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۱/۳۰).
- محور دوم این الزامات، صیانت از عفاف زن به‌عنوان رکن شخصیت زن مسلمان است. رهبر انقلاب تصریح می‌کنند که بی‌توجهی فرهنگ غرب به مسئله عفاف، یکی از عوامل اصلی

بروز بحران جنسی در آن جوامع بوده است و هر نوع حرکت در دفاع از حقوق زنان باید عفاف را محور قرار دهد. از این منظر، عفاف نه محدودکننده آزادی زن، بلکه حافظ کرامت و شأن انسانی اوست(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

- الزام سوم، درک مسئله زن در پیوند با خانواده و با طبیعت انسانی زن و مرد است. ایشان بارها تأکید کرده‌اند که جداسازی مسئله زن از مسئله خانواده، تحلیل را دچار اختلال می‌کند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۱/۳۰) و باید مسئولیت‌ها، نقش‌ها و مشاغل اختصاصی یا مشترک زن و مرد بر اساس فطرت و طبیعت آنان بازشناسی شود. این نگاه، دفاع از حقوق زن را بر بنیان واقع‌گرایانه و غیرانتزاعی استوار می‌کند(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).
- محور چهارم، تعریف هدف و ابزار صحیح دفاع از حقوق زنان است. ایشان تصریح می‌کنند که فعالان این حوزه باید ابتدا مشخص کنند که هدف از این حرکت چیست. «رساندن زن به کمال وجودی و رفع ستم از او» یا «ایجاد تقابل و رقابت خصمانه میان زن و مرد». از دیدگاه ایشان، هدف نخست منطق اسلامی است و هدف دوم، جهت‌گیری رایج در جریان‌های فمینیستی غربی. همچنین ایشان معتقدند باید ابزارهای این حرکت نیز بازتعریف شود، زیرا مفاهیمی مانند «آزادی زن» در فرهنگ غرب عمدتاً به معنای رهاشدن از خانواده، مسئولیت و تعهد اخلاقی فهم شده است، درحالی‌که این معنا با طبیعت انسانی و با منطق اسلام سازگار نیست (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

۱-۱-۲. محورهای دفاع از حقوق زنان

در منظومه فکری رهبر انقلاب اسلامی، دفاع از حقوق زنان مجموعه‌ای از محورها و اولویت‌های راهبردی را دربر می‌گیرد که جهت‌گیری کلان آن مبتنی بر «بازخوانی گفتمان اسلامی زن و نقد الگوهای غربی» است.

- نخستین محور در این چارچوب، ترسیم نظریه جنسیتی اسلام یعنی تبیین صحیح جایگاه زن و مرد در جامعه و خانواده است. امری که از یک‌سو به روشنگری درباره «نسبت طبیعی و الهی زن و مرد» در نگاه اسلام (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۸/۱۵) و از سوی دیگر به‌ضرورت ترسیم گفتمان تهاجمیِ زن حقیقی در برابر گفتمان غربی مربوط می‌شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۰۲/۲۱).

رهبر انقلاب در این محور بر نقد نظریه‌های فمینیستی و فرهنگ غرب و پرهیز از انفعال در برابر آن تأکید می‌کنند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

- محور دوم در دفاع از حقوق زنان، افشای انگیزه‌های پنهان جریان‌های غربی در طرح مسئله زن است. ایشان بیان می‌کنند که بخش قابل‌توجهی از گفتمان غربی درباره آزادی زن، ریشه در اهداف سیاسی، استعماری و اقتصادی دارد و شعارهایی نظیر استقلال یا آزادی زن، در عمل پوششی برای گسترش نفوذ و منافع نظام سرمایه‌داری بوده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۳/۰۹/۲۷). این نگاه، ضرورت بازسازی گفتمان زن مسلمان بر پایه استقلال هویتی را تقویت می‌کند.
- در محور سوم، دفاع از حجاب جایگاهی ویژه دارد. مقام معظم رهبری حجاب را نه امری صرفاً فردی، بلکه «کنشی فرهنگی» و نمادی از مقاومت زن مسلمان در برابر هژمونی جهانی بی‌بندوباری معرفی می‌کنند. از این منظر، حجاب در عرصه‌های علمی، اجتماعی و بین‌المللی به‌مثابه «اقتدار فرهنگی و استقلال هویتی» زن ایرانی عمل می‌کند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۰۸/۲۳) و نباید اجازه داد که محیط‌های دانشگاهی نسبت به زنان محجبه بی‌احترامی یا محدودیتی ایجاد کنند(حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۱).
- محور پایانی این بخش، صیانت حقوقی و اخلاقی از زن در خانواده است. آیت‌الله خامنه‌ای تصریح می‌کنند که «روابط زن و شوهر در خانواده امروز یکی از معیوب‌ترین بخش‌های مسئله زن» است و باید بر اساس الگوی عادلانه و متوازن اسلامی بازسازی شود تا از هرگونه ظلم به زن جلوگیری گردد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰؛ ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). در امتداد همین نگاه، ایشان بر ضرورت شناخت و تبیین حقوق الهی و انسانی زن تأکید می‌کنند تا زنان خودآگاهانه از حقوق اسلامی خویش دفاع کنند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

۱-۱-۳. انحراف از دفاع از حقوق زنان

در تحلیل بیانات رهبر انقلاب درباره حقوق زنان، یکی از مضامین مهم، آسیب‌هایی است که در فرایند دفاع از حقوق زن ممکن است رخ دهد و موجب انحراف از مسیر اصیل اسلامی شود.

- نخستین دسته از این آسیب‌ها، وابستگی گفتمانی به غرب است. جایی که برخی جریان‌ها به‌جای تکیه بر مبانی اسلامی، دفاع از زن را باهدف پاسخ‌گویی به اتهامات رسانه‌ای غرب یا

جلوگیری از نگاه منفی آنان پیش می‌برند(حسینی خامنه‌ای، ۰۴/۱۳/ ۱۳۸۶). این نگرش، محتوا و جهت‌گیری دفاع از زن را وارد مسیری انفعالی می‌کند و آن را از استقلال گفتمانی تهی می‌سازد. از همین جنس، تقلید از الگوی غربی زن و ترجیح آزادی‌های بی‌قید بر کرامت حقیقی او، نوع دیگری از انحراف است که به‌جای بازنمایی هویت زن مسلمان، ارزش‌های بیگانه را مبنا قرار می‌دهد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

- دسته دوم این آسیب‌ها، فشار برای تغییر هویت زن مسلمان از طریق همسان‌سازی با مدل غربی است. این امر یا در قالب پیشنهاد تغییر احکام اسلامی برای تطبیق با کنوانسیون‌ها و نظریه‌های فمینیستی رخ می‌دهد، یا در قالب «مردوارکردن زنان»؛ بدین معنا که ارزش زن در ورود به نقش‌ها و مشاغلی تعریف شود که اساساً با طبیعت و ساختار وجودی او سازگار نیست. این‌گونه تطبیق‌سازی‌ها، از نظر مقام معظم رهبری، انفعال فرهنگی و نوعی دور خوردن در برابر گفتمان مسلط جهانی است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).
- دسته سوم از آسیب‌ها، سوءاستفاده ابزاری از شعار حقوق زنان برای اهداف سیاسی و استعماری است. به باور رهبر انقلاب، برخی جریان‌های غربی در پسِ ظاهر فلسفی یا بشردوستانه، از مسئله زن برای گسترش نفوذ سیاسی، مداخله در کشورهای دیگر و تحقق منافع اقتصادی استفاده می‌کنند. تجربه تاریخی غرب در بهره‌گیری از زنان به‌عنوان نیروی کار ارزان، نمونه‌ای گویا از این پنهان‌کاری و بی‌صداقتی است. از منظر ایشان، بی‌توجهی به این انگیزه‌های پنهان، یکی از علل اساسی انحراف در دفاع از حقوق زن به شمار می‌آید(حسینی خامنه‌ای،۱۴۰۳/۰۹/۲۷).

۱-۲. مسئولیت‌پذیری اجتماعی

احساس مسئولیت نسبت به سرنوشت جامعه و امت اسلامی، به‌عنوان یکی دیگر از مضامین فراگیر از نگاه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف) تکلیفی مشترک میان زن و مرد است و جنسیت در آن هیچ نقشی در اصل الزام ندارد. بر اساس روایاتی چون «مَن أصبَحَ و لَم یَهتَمّ بِأُمورِ المُسلِمین فَلَیسَ بِمُسلِم»، همه مؤمنان - اعم از زن و مرد، خانه‌دار، کارمند، صنعتگر، پزشک یا دانشجو - موظف‌اند نسبت به وضعیت جامعه، مظلومیت‌ها، بحران‌ها و مسائل امت اسلامی، از

جمله مسائلی مانند فلسطین و غزه، دغدغه و اهتمام داشته باشند و در حد توان، در حل آنها نقش‌آفرینی کنند. تفاوت تنها در سطح و نوع اثرگذاری است، نه در اصل تکلیف؛ بنابراین مشارکت در امور اجتماعی و دفاع از مسلمانان «وظیفه‌ای عمومی» است و زن بودن یا مرد بودن، هیچ محدودیتی در اصل این مسئولیت ایجاد نمی‌کند (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۲/۱۰/۰۷).

رهبر انقلاب باتکیه‌بر همین مبانی قرآنی و روایی، بارها بر لزوم حضور جدی و فعال زنان در حل مسائل انقلاب اسلامی تأکید کرده و یادآوری نموده‌اند که زنان در مقاطع حساسی چون دوران مبارزات منتهی به پیروزی انقلاب و هشت سال دفاع مقدس، نقشی پررنگ و اثرگذار داشته‌اند. ایشان در عین تقدیر از آن تجربه تاریخی، از کم‌رنگ‌شدن این سطح از کنشگری در دوره‌های بعدی گلایه کرده و تأکید می‌کنند که زنان نباید خود را صرفاً در چارچوب نقش‌های فردی و خصوصی محدود کنند، بلکه به‌عنوان بخشی از امت اسلامی، در قبال جهت‌گیری کلان جامعه و حل مسائل انقلاب، مسئولیت مستقیم دارند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۰۲/۲۱).

۱-۳. مشارکت نهادمند در عرصه سیاسی و حکمرانی

در منظومه نقش‌آفرینی اجتماعی- سیاسی زن از منظر مقام شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)، حضور نهادمند در ساختار حکمرانی جایگاه ویژه‌ای دارد. ایشان از یک سو بر اصل «مشارکت سیاسی» زنان تأکید می‌کنند و انتخابات را عرصه‌ای می‌دانند که زن و مرد در آن از حیث حق و تکلیف، هم‌عرض‌اند. به این معنا که زنان همانند مردان موظف‌اند در فرایند انتخاب رهبران و جهت‌دهی به مسیر سیاسی جامعه حضور آگاهانه و مؤثر داشته باشند. به‌ویژه باتوجه‌به آنکه به تعبیر ایشان، زنان در شناخت اشخاص، جریان‌ها و راهبردها از دقت و ظرافت بیشتری برخوردارند، می‌توانند در تشخیص نامزد اصلح و شکل‌دهی فضای انتخاباتی نقش متمایزی ایفا کنند و مشارکت آنان نه‌تنها کم‌اهمیت‌تر از مردان نیست، بلکه در مواردی بر کیفیت و عمق مشارکت سیاسی جامعه می‌افزاید (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۲/۱۰/۷).

از سوی دیگر، ایشان حضور زنان را صرفاً به مشارکت در سطح رأی‌دادن محدود نکرده، بلکه پذیرش مسئولیت در ساختار حکومتی و مراکز تصمیم‌گیری را نیز از وظایف اجتماعی آنان برمی‌شمارند. ایشان به طور خاص بر ضرورت حضور زنان در نهادهای سیاست‌گذاری مرتبط با

حوزه زنان و خانواده، مانند نظام بهداشت و سلامت، تأکید می‌کنند و معتقدند که تجربه زیسته و درک عمیق‌تر آنان از مسائل زنان و خانواده باید در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری منعکس شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۲). در همین راستا، با اشاره به وجود زنانی که از قدرت تحلیل سیاسی، توانایی سخنوری و آمادگی برای پذیرش مسئولیت در نظام اسلامی برخوردارند، تأکید می‌کنند که این حضور نهادمند باید تقویت و تعمیق یابد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۹/۱۵). براین‌اساس، حضور نهادمند زنان در ساختار حکمرانی، بخشی از تحقق الگوی زنِ فعال و مسئول در جامعه اسلامی است. الگویی که از سطح مشارکت نمادین فراتر می‌رود و به مشارکت در عرصه‌های واقعی قدرت، سیاست‌گذاری و مدیریت می‌انجامد.

۱-٤. کنشگری فراملی زنان در حوزه جهان اسلام

از منظر مقام شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)، زنان نه‌تنها کنشگرانی در سطح ملی بلکه بازیگران مؤثر در مقیاس فراملی و جهان اسلام‌اند. از همین رو اجتماع بانوان نخبه مسلمان را امری فراتر از یک نشست سیاسی دانسته و آن را نقطه آغاز شکل‌گیری شبکه‌ای از هم‌افزایی و همکاری پایدار میان زنان شرق و غرب جهان اسلام معرفی می‌کنند. در نگاه ایشان، صدسال تلاش سازمان‌یافته فرهنگ غرب برای بیگانه‌سازی زن مسلمان از هویت دینی خود، ضرورت «بازسازی هویت اسلامی زن» را به مهم‌ترین مأموریت فراملی زنان نخبه تبدیل کرده است. این مأموریت، اقدامی تمدنی است که احیای عزت و کرامت امت اسلامی را هدف می‌گیرد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱).

همچنین نقش زنان را در انقلاب‌ها و حرکت‌های اسلامی بی‌بدیل می‌دانند. نقشی که نه‌تنها در میدان‌های اجتماعی بلکه در تربیت نسل‌های مقاوم و تشویق مردان به حضور در عرصه‌های خطر، موجب پیروزی جنبش‌های اسلامی شده است. تجربه انقلاب اسلامی ایران، دفاع مقدس و مقاومت لبنان تا تحولات بحرین و یمن، همگی شاهدی بر این نقش تمدنی زنان است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱).

براین‌اساس، تشکیل جریان جهانی زنان مسلمان ضرورتی تمدنی بوده و بازتعریف نقش زن در اسلام و شکل‌دهی به حرکت جمعی بانوان در جهان اسلام، می‌تواند یک تحول بزرگ و پیروزی‌های متوالی را برای امت اسلامی رقم زند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱).

۲. نقش اجتماعی - سیاسی غیرمستقیم به‌مثابه زیرساخت تمدنی

در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)، بنیان نظری نقش غیرمستقیم زنان در عرصه اجتماعی و سیاسی، بر تفکیک میان تکالیف مشترک و نقش‌های متفاوت استوار است. ایشان تصریح می‌کنند که تکالیفی مانند مسئولیت اجتماعی، جهاد، امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، بر زن و مرد یکسان واجب است؛ اما تحقق این تکالیف در قالب نقش‌هایی متفاوت صورت می‌گیرد. به بیان دیگر، زن و مرد از نظر وظایف و مسئولیت‌های شرعی هم‌سنگ‌اند، اما از جهت شیوه ایفای نقش لزوماً یک‌شکل عمل نمی‌کنند.

نمونه‌های تاریخی مانند دفاع مقدس، نقش‌های خانوادگی همسران شهدا و مجموعه فعالیت‌های تربیتی و اجتماعی آنان نشان می‌دهد که این تفاوتِ نقش، نه به معنای انفعال، بلکه بیانگر نوعی اثرگذاری متمایز، عمیق و مکمل در ساخت اجتماعی و سیاسی جامعه اسلامی است(حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴) به این معنی که این نقش‌ها که بیشتر در حوزه تربیت، حمایت و ترویج ارزش‌ها و ایجاد فضاهای فرهنگی و اجتماعی شکل می‌گیرند، مانند بذرهای پنهانی عمل می‌کنند که در گذر زمان ریشه می‌دواند و به‌تدریج ساختار و بنیان جامعه را متحول می‌سازد. درحالی‌که اثرات مستقیم ممکن است در کوتاه‌مدت قابل‌مشاهده باشند، اثرات غیرمستقیم زنان به‌مرورزمان و از طریق نسل‌ها، تأثیر عمیقی بر تمدن و آینده جامعه می‌گذارند.

۲-۱. تربیت نسل تمدن‌ساز

یکی از اصلی‌ترین بسترهای اثرگذاری زن در فرایند تمدن‌سازی و بلکه مهم‌ترین آن، تربیت نسل سالم و تمدن‌ساز است. در اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)، این نقش صرفاً به مرحله پس از تولد محدود نمی‌شود، بلکه از «فرزندآوری» به‌عنوان یک کنش آگاهانه آغاز می‌گردد. ایشان فرزندآوری را یکی از مهم‌ترین وظایف و مجاهدت‌های زنان می‌دانند. زیرا تداوم حیات اجتماعی، پویایی تاریخی و جلوگیری از پیری و فرسایش تمدنی جامعه، به شکل مستقیم با آن پیوند خورده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱).

در ادامه این منطق، نقش تربیتی زن در پرورش فرزند - در صورت برخورداری از معرفت و بینش دینی - با هیچ عامل فرهنگی و اخلاقی قابل‌قیاس نیست؛ چرا که این مادر است که فرهنگ، معرفت، هویت تمدنی و ویژگی‌های اخلاقی یک جامعه را از طریق زیست روزمره، خلق‌وخو و رفتار خود، دانسته و ندانسته به نسل آینده منتقل می‌کند. از همین رو، زنان با تربیت فرزندانی مؤمن، مسئولیت‌پذیر و متعهد، به‌صورت راهبردی در ساخت سرمایه انسانی آینده جامعه مشارکت می‌کنند. نقشی که از منظر مقام معظم رهبری، تاریخی و تمدن‌ساز تلقی می‌شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵). بر همین اساس است که ایشان نقش مادران شهدا و نسل انقلاب را از عوامل کلیدی در شکل‌گیری انقلاب اسلامی، پایداری اجتماعی و تداوم ارزش‌های دینی می‌دانند.

۲-۲. پشتیبانی و حمایت از همسر برای کنشگری اجتماعی سیاسی

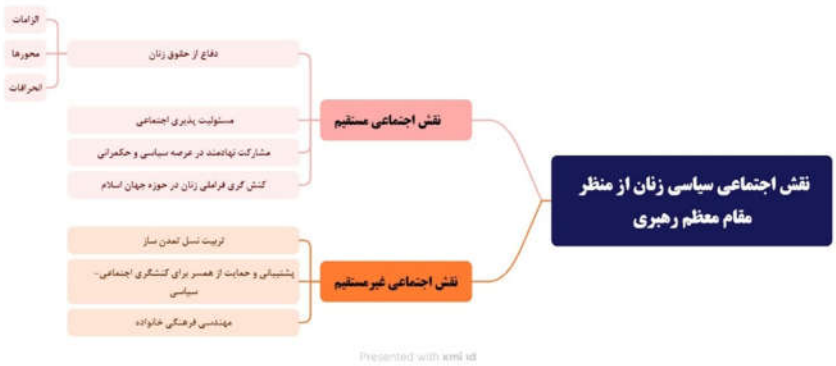
شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف) با تأکید بر نقش تاریخی و ظریف زن در ساخت جامعه بشری و تمدن، معتقدند طبیعت زن به صورتی ساخته شده است که هرچند مرد از قوای جسمانی بالاتری برخوردار است، اما به دلیل پیچیدگی ذهنی و قدرت عاطفی بالاتر کسی که بر دیگری نفوذ بیشتری دارد، زن است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۳/۱۹). از همین رو هدایت و تقویت روحی شوهر را از مهم‌ترین نقش‌های زن عنوان کرده (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) و پیش‌نیاز داشتن مرد مفید برای جامعه را داشتن همسر مناسب در خانه عنوان می‌کنند.

ایشان دفاع مقدس و دفاع از حریم اهل‌بیت (ع) را از برجسته‌ترین عرصه‌هایی می‌دانند که ماهیت نقش غیرمستقیم زنان را آشکار می‌کند. زنان در این میدان‌ها، اگرچه در خط مقدم نبوده‌اند، اما نقش آن‌ها در پشتیبانی معنوی، استحکام‌بخشی روحی و ایجاد فضای ارزشی در خانواده به‌اندازه رزمندگان ارزشمند بوده است. در دوران جنگ تحمیلی همسران با ایجاد آرامش و انگیزه در مردان، زمینه حضور آنان را در جبهه‌ها فراهم کردند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۰). این الگو در دوره دفاع از حرم حضرت زینب سلام‌الله‌علیها نیز تکرار شد. جایی که همسران رزمندگان مدافع حرم نه‌تنها مانع حضور شوهران خود نشدند، بلکه بسیاری از آنان مشوق جدی این حضور بودند. در واقع بدون این نقش پنهان اما تعیین‌کننده، شکل‌گیری حماسه‌های میدانی ممکن نبود.

۲-۳. مهندسی فرهنگی خانواده

مهندسی فرهنگی، فرایندی آگاهانه و هدفمند برای تغییروتحول در ارزش‌ها، باورها، هنجارها و رفتارهای جمعی یک جامعه است. این فرایند، به دنبال بازسازی هویت فرهنگی و ایجاد یک فضای مطلوب برای پیشرفت جامعه است. در این راستا زنان - فارغ از فعالیت‌های فردی در عرصه‌های اجتماعی - به‌عنوان رکن اساسی خانواده که سنگ بنای تمدن به شمار می‌رود، به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود و قدرت اثرگذاری بالاتر نقش محوری در جهت‌دهی اجتماعی اعضای خانواده دارند. مقام معظم رهبری معتقدند زنان به‌واسطه‌ی دقت، ظرافت و نگاه تحلیلی در شناخت افراد و جریان‌ها، می‌توانند نقش قابل‌توجهی در انتخاب آگاهانه و هدایتگر جامعه ایفا کنند. این اثرگذاری، نه فقط در سطح مشارکت مستقیم، بلکه بیش از آن، درون خانواده تحقق می‌یابد. جایی که مادران با آگاه‌سازی، تشویق و ترغیب همسر و فرزندان، آنان را به تحقیق درباره نامزدها، حضور مسئولانه در فرایند رأی‌گیری و مشارکت فعال در تعیین آینده سیاسی کشور سوق می‌دهند. بدین ترتیب، نقش غیرمستقیم زنان در انتخابات به یکی از سازوکارهای مهم تولید رفتار سیاسی مسئولانه در سطح جامعه تبدیل می‌شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۲/۱۰/۰۷).

همچنین بر اساس نگاه مقام معظم رهبری حضور فعال زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی، اثرگذاری فراتر از فعالیت فردی زنان دارد. در واقع زنان با ایجاد یک اثر شبکه‌ای و چندبعدی، می‌توانند موجب تحولات اساسی در میدان موردنظر می‌شود. چرا که خصوصیت بارز حضور زنان - برخلاف مردان - این است که حضور آنان در یک عرصه به معنی حضور کل خانواده در آن عرصه است. از همین رو است که ایشان معتقدند اگر زنان با ارزش‌ها و معارف اسلامی آشنا باشند، پیشرفت و تعالی جامعه چندبرابر خواهد شد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

نمودار شماره ۱. شبکه مضامین

چارچوب تمدنی نقش زن در اندیشه مقام معظم رهبری

در مجموع می‌توان گفت نقش اجتماعی - سیاسی زن در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای را نمی‌توان صرفاً در سطح کنش‌های اجتماعی یا مشارکت‌های رسمی تحلیل کرد، بلکه این نقش در یک منطق تمدنی چندلایه معنا می‌یابد. در این منطق، تمدن نوین اسلامی نه محصول تصمیم‌های نهادی کوتاه‌مدت، بلکه حاصل فرایندی تدریجی از تربیت انسان و بازتولید هویت است. فرایندی که زن در کانون آن قرار دارد. براین‌اساس، می‌توان چارچوبی سه‌لایه برای تحلیل تمدنی نقش زن استخراج کرد.

در لایه نخست، زن به‌مثابه فاعل هویت‌مند تمدنی مطرح می‌شود. در این منظومه تمدن‌سازی پیش از آنکه به ساختارها وابسته باشد، به انسان‌هایی متکی است که از هویت ایمانی، خودآگاهی تاریخی و احساس مسئولیت اجتماعی برخوردارند. زن در این سطح، نه به‌عنوان نقش‌پذیر، بلکه به‌عنوان کنشگرِ برخوردار از هویت مستقل فهم می‌شود. این هویت فردی، مبنای ورود زن به عرصه خانواده و جامعه است و بدون آن، نقش‌های اجتماعی یا سیاسی به فعالیت‌هایی سطحی و ناپایدار تقلیل می‌یابد. ازاین‌رو، هویت‌سازی زنانه در نگاه رهبری، خود، بخشی از فرایند تمدن‌پذیری جامعه محسوب می‌شود.

لایه دوم، خانواده به‌مثابه زیرساخت تمدن است که نقطه کانونی و متمایز نگاه تمدنی آیت‌الله خامنه‌ای به شمار می‌آید. برخلاف رویکردهای مدرن که خانواده را نهادی در عرض سایر نهادهای اجتماعی می‌دانند، در این منظومه فکری، خانواده واحد بنیادین بازتولید تمدن است. زن، به‌عنوان رکن عاطفی، تربیتی و هویتی خانواده، نقش محوری در انتقال ارزش‌ها، شکل‌دهی به اخلاق اجتماعی، تربیت نیروی انسانی و جهت‌دهی به رفتار سیاسی نسل‌ها ایفا می‌کند. به همین دلیل، نقش مادری و همسری در این نگاه نه یک انتخاب شخصی یا کارکردی سنتی، بلکه مأموریتی تمدنی است. این تحلیل با پژوهش‌های تمدنی موجود نیز همخوان است. چنان‌که جبار پور نشان می‌دهد که هرگونه تحلیل نقش زن در تمدن نوین اسلامی بدون لحاظ خانواده، به فهمی ناقص از منطق تمدن اسلامی منجر می‌شود. براین‌اساس، تقدم نقش خانوادگی زن به معنای حذف اجتماع نیست، بلکه بیانگر تقدم زیرساخت تمدنی بر سطوح برون‌ساختی است (جبار پور، ۱۴۰۴: ۷۸).

در لایه سوم، نقش اجتماعی و سیاسی زن امتداد طبیعی نقش تمدنی او در خانواده است. در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)، نقش‌های مستقیم زنان – مانند مشارکت سیاسی، فعالیت اجتماعی و کنشگری فرهنگی – در کنار نقش‌های غیرمستقیم – نظیر تربیت نسل، پشتیبانی اخلاقی و جهت‌دهی فرهنگی – معنا پیدا می‌کنند. اثرگذاری تمدنی زنان لزوماً از مسیر حضور رسمی در ساختارهای حکومتی عبور نمی‌کند، بلکه بسیاری از تحولات تاریخی انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و پایداری اجتماعی، متکی بر کنشگری‌های غیررسمی اما مؤثر بوده است.

در مجموع، چارچوب تمدنی استخراج‌شده نشان می‌دهد که نقش زن در اندیشه شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف) از سطح کنش‌های اجتماعی فراتر رفته و به سازوکاری بنیادین در تولید، پایداری و پیشرفت تمدن نوین اسلامی تبدیل می‌شود. غفلت از هر یک از این لایه‌ها، به فروکاست نقش زن و اختلال در منطق تمدنی این منظومه فکری خواهد انجامید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف پژوهش حاضر، تبیین نقش اجتماعی - سیاسی زن در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای با بهره‌گیری از روش کیفی تحلیل مضمون بود. تحلیل شبکه مضامین استخراج‌شده از بیانات ایشان نشان می‌دهد که این اندیشه بر تلفیق دو اصل بنیادین تساوی زن و مرد در تکالیف اجتماعی - دینی و تفاوت نقش‌ها بر اساس فطرت و طبیعت انسانی است. براین‌اساس، زن در منظومه فکری مقام معظم رهبری نه موجودی منفعل یا محصور در حوزه خصوصی، بلکه کنشگری فعال در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و تاریخی است. هرچند شیوه و منطق این کنشگری در همه عرصه‌ها یکسان تلقی نمی‌شود.

یافته‌های پژوهش نشان داد که نقش اجتماعی - سیاسی زن در این منظومه فکری، در دو سطح «مستقیم» و «غیرمستقیم» قابل صورت‌بندی است. نقش‌های مستقیم ناظر به حضور عینی و رسمی زنان در عرصه‌هایی همچون مشارکت سیاسی، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی و دفاع از حقوق زنان است. در مقابل، نقش‌های غیرمستقیم - که در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای از جایگاهی محوری برخوردارند - از مسیر تربیت نسل، تولید سرمایه اخلاقی و فرهنگی در خانواده، جهت‌دهی به نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و انتقال ارزش‌های دینی به نسل‌ها تحقق می‌یابد. شواهد تاریخی مورد اشاره در داده‌ها، از جمله تجربه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، نشان می‌دهد که این نقش‌های غیرمستقیم، باوجود فقدان ظهور فوری، تأثیری عمیق‌تر و پایدارتر در شکل‌دهی به رفتار جمعی جامعه داشته‌اند. از این منظر، خانواده و کارکردهای تربیتی زن، به‌عنوان یک زیرساخت فرهنگی - اجتماعی، نقشی تعیین‌کننده در حفظ انسجام و پایداری اجتماعی ایفا می‌کند.

دلالت مهم تمدنی این یافته‌ها آن است که در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، نسبت نقش‌های مستقیم و غیرمستقیم زن، نسبت رقابت یا جانشینی نیست، بلکه رابطه‌ای مکمل در افق بلندمدت تمدن‌سازی است. تحلیل مضامین نشان می‌دهد که اثرگذاری اجتماعی و سیاسی زنان، تنها در سطح کنش‌های رسمی و کوتاه‌مدت قابل‌ارزیابی نیست، بلکه باید در پیوند با فرایندهای انباشتی، نسلی و تاریخی سنجیده شود. در این چارچوب، نقش‌های خانوادگی و تربیتی زن، نه در حاشیه کنش سیاسی، بلکه در متن منطق تولید و بازتولید سرمایه انسانی و فرهنگی جامعه قرار می‌گیرند.

بر اساس نتایج پژوهش، مجموع این نقش‌ها الگویی یکپارچه از «زنِ تمدن‌ساز» را در منظومه فکری شهید آیت‌الله امام خامنه‌ای(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف) شکل می‌دهد. در این الگو، زن نه ابژه فرهنگی الگوهای غربی است و نه به نقش‌های سنتی فروکاسته می‌شود. بلکه به‌مثابه عاملی فعال در تربیت تمدنی، حافظ هویت اخلاقی جامعه، تقویت‌کننده بنیان خانواده و کنشگر اجتماعی - سیاسی در سطوح مختلف ملی و فراملی تعریف می‌گردد. بدین ترتیب، مسئله زن از سطح مناقشات صرفاً جنسیتی فراتر رفته و به یکی از مؤلفه‌های بنیادین در تحلیل فرایند تمدن‌سازی نوین اسلامی تبدیل می‌شود.

در نهایت، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که کارآمدی سیاست‌گذاری در حوزه زنان در جمهوری اسلامی، در گرو فهم و به‌کارگیری این منطق تمدنی است. سیاست‌گذاری‌هایی که نقش زن را به یکی از سطوح فردی، خانوادگی یا اجتماعی تقلیل دهند، فاقد انسجام و پایداری بلندمدت خواهند بود. ازاین‌رو، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با تمرکز بر ابعاد اجرایی این الگو، ظرفیت‌های تحقق آن را در حوزه‌هایی چون آموزش، رسانه، حکمرانی فرهنگی و نهاد خانواده بررسی کنند تا امکان ترجمه این الگوی تمدنی به سیاست‌ها و برنامه‌های عملی فراهم گردد .

Referenc

قرآن کریم

Abbott, Pamela; Wallace, Claire. (2012). Sociology of Women. Translated by Manijeh Najm-e-Araqi; Tehran: Nay Publications.[In Persian]

Bostan, Hossein. (2011). Gender Inequality from the Perspective of Islam and Feminism; Qom: Hawza and University Research Institute.[In Persian]

Jabbarpour, Mohammad. (2015). The Role and Status of Women in Modern Islamic Civilization Based on Prioritizing Women's Responsibility to the Islamic State; Interdisciplinary Studies of the Civilization of the Islamic Revolution, 4(15), 61-81.[In Persian]

Jabari, Habib. (2008). Social Participation and Development. Collection of Papers of the Social Development Conference. Tehran: Ministry of Interior.[In Persian]

Khan Ahmadi, Esmail. (2018). Thematic Analysis of the Perspective of the Islamic Revolution in the Thought of Imam Khomeini (RA); Defense Policy Journal. 27(105), 175-199.[In Persian]

Darakhshe, Jalal; Eftekhari, Asghar; Radadi, Mohsen. (2015). Thematic Analysis of Trust in the Thought of Ayatollah Khamenei; Contemporary Political Essays, 6(17), 53-72.[In Persian]

Rafipour, Faramarz. (2016). Anatomy of Society; Tehran: Publishing Joint Stock Company.[In Persian]

Ritzer, George. (1995). Sociological Theory in the Contemporary Period; Translated by Mohsen Salasi. Tehran: Scientific Publishing.[In Persian]

Zibaei Nejad, Mohammad Reza. (2009). Gender Identity and Roles; Qom: Women's Studies and Research Office.[In Persian]

Saroukhani, Baqer. (1991). Introduction to the Encyclopedia of Social Sciences; Tehran: Kayhan.[In Persian]

Sadr, Bent-ul-Hadi. (2014). *Women in Islam*; Qom: Imam Musa Sadr Research Institute [In Persian]

Abedi Jafari, Hassan; Taslimi, Mohammad Saeed; Faghihi, Abolhassan, et al. (2011). Thematic Analysis and Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Explaining Patterns in Qualitative Data; *Strategic Management Thought*, 5(2), 151–198.[In Persian]

Alasvand, Fariba. (2012). *Women in Islam* (Vol. 1); Qom: Center for Women and Family Research. [In Persian]

Alasvand, Fariba. (2011). *Women in Islam* (Vol. 2); Qom: Center for Women and Family Research.

Ghaffari, Gholamreza. (2001). Social and Cultural Factors Affecting the Organized Social and Economic Participation of Rural Dwellers; Tehran: Faculty of Social Sciences, University of Tehran. [In Persian]

Coser, Lewis; Rosenberg, Bernard. (1999). *Sociological Theory: A Book of Readings*; Tehran: Ney Publishing. [In Persian]

Moller Okin, Susan. (2019). *Women in Western Political Thought*; translated by Nader Nourizad. Tehran: Ghasideh-Sara. [In Persian]

Niazi, Mohsen; Hassanzadeh, Zahra; Mohammadzadeh, Mehdi; Zolfaghari, Akbar. (2019). *Political Participation: Theories and Strategies*; Tehran: Naghd-e Farhang. [In Persian]

Navabakhsh, Mehrdad; Fathi, Soroush. (2011). An Introduction to the Conceptualization and Contexts of Women's Political Participation, with an Emphasis on the Islamic Republic of Iran; *Political Studies Journal*, 3(12), 17–44. [In Persian]

Hedayatnia, Farajollah. (2014). Theoretical Foundations of Entitlement-Based Justice in Women's Rights; *Islamic Law Journal*, 42, 39–63. [In Persian]

Non-written sources

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (December 17, 2024). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (January 4, 2023). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (December 28, 2023). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (November 14, 2018). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (March 10, 1997). Remarks at a gathering of women from Khuzestan. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (July 27, 2005). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (November 29, 1993). Remarks during a meeting with a group of medical and midwifery specialists. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (January 4, 2012). Remarks at the third meeting on "Strategic Thoughts." Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (October 22, 1997). Remarks during a meeting with a group of women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (May 11, 2013). Remarks during a meeting with a group of distinguished women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (December 6, 1989). Remarks during a meeting with various segments of the public. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (July 4, 2007). Remarks during a meeting with elite women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (July 11, 2012). Remarks during a meeting with participants of the international conference on "Women and the Islamic Awakening." Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (April 19, 2014). Remarks during a meeting with a group of the country's prominent women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (January 6, 1991). Remarks during a meeting with members of the Women's Cultural and Social Council. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (September 20, 2000). Remarks during a meeting with a group of women on the occasion of the birth anniversary of Hazrat Zahra (SA). Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali (January 16, 1990). Remarks during a meeting with a group of female physicians from across the country. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali (December 25, 1991). Remarks during a meeting with the Cultural and Social Council for Women. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali (October 20, 2009). Remarks during a meeting with a group of female Quranic scholars from across the country. Information Portal of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]